

Grundläggande fri- och rättigheter

Konstitutionell rätt - Rättsfilosofi - Det svenska statsskicket - Offentlig makt - Normgivningsmakt - Domstolar och myndigheter - Kontrollmakt - Grundläggande fri- och rättigheter - Offentlighetsprincipen

Introduktion

Vi ska nu undersöka de grundläggande fri- och rättigheter som enskilda åtnjuter i form av grundlagsskydd i RF. Vi ska även se vilka ytterliga källor som gäller för enskilda i Sverige.

Efter det ska vi främst fokusera på några få rättigheter och undersöka när dessa rättigheter kan begränsas. Det är nämligen fokus för den konstitutionella rätten. Om staten ger sina medborgare vissa grundläggande rättigheter – när kan dessa i så fall inskränkas eller begränsas.

Rättigheterna klargörs i konstitutionen därför att det i botten handlar om att säkerställa att medborgare alltid ha ett visst skydd mot allmänheten och den offentliga makten. Därför är också rättigheterna riktade mot enskilda och inte mot allmänheten.

Källor till fri- och rättigheter Det finns tre källor att vända sig till när man ställer sig frågan, "vilka rättigheter" åtnjuter en enskild person i Sverige? Dels hittar vi rättigheter i regeringsformens andra kapitel, men i den internationella rätten hittar vi ytterligare två källor: europakonventionen (EKMR) och EU-stadgan. Vi kommer huvudsakligen ägna oss åt RF och i viss mån titta på EKMR.

Vem kan åberopa rättigheterna? Enligt RF 2:1 gäller rättigheterna "var och en" och syftar på alla som befinner sig inom landets gränser (det finns några undantag som endast gäller svenska medborgare).

Var och en betyder här inte endast fysiska personer utan även juridiska personer, alltså företag och föreningar (i den mån en rättighet är relevant för sådan sammanslutning).

I fråga om EKMR gäller rättigheterna ALLA som befinner sig inom konventionsstaternas jurisdiktion (framför allt medlemsländernas geografiska område – se blå karta nedan). Även juridiska personer omfattas av EKMR.

EU-stadgan i sin tur gäller inom EU:s gränser och för såväl fysiska som juridiska personer. Slutsatsen, offentligrättsliga rättssubjekt, eller offentliga aktörer t ex myndighet, kan alltså inte åberopa ovan nämnda rättigheter.

Mot vem kan rättigheterna åberopas? Enligt RF är tanken att rättigheterna ska skydda mot "det allmänna". Enskilda ska alltså åtnjuta en uppsättning rättigheter som den offentliga makten måste respektera och inte kränka (mer nedan om hur staten kan begränsa rättigheter). I fråga om EKMR gäller att enskild ska kunna åberopa rättigheter och utkräva dessa mot medlemsstaterna. Enskild medborgare i Sverige ska kunna utkräva ansvar mot det allmänna enligt EKMR (i slutändan kan det ske i Europadomstolen som ligger i Strasbourg).

Rättigheternas positiva och negativa förpliktelser

Begreppsparet positiv och negativ ska här inte ses som något "bra" eller "dåligt" utan syftar på hur det offentliga måste förhålla sig till rättigheterna. Den negativa sidan av en rättighet säger att det offentliga inte ska göra något, ex censurera åsikter eller stoppa demonstrationer. Den positiva sidan säger å andra sidan att det offentliga kan behöva göra något. Gripa och utreda personer som hotar journalister (som utövar sin yttrandefrihet) eller ge polisbeskydd vid demonstrationer. Poängen med begreppsparet är att lyfta att det offentliga inte bara ska avstå från att kränka rättigheter, i vissa fall måste man också aktivt agera.

Ytterligare exempel om yttrandefrihet

Positiva aspekten av yttrandefriheten: Staten har en skyldighet att aktivt se till att medborgarna kan utnyttja sin yttrandefrihet. Det innebär exempelvis att staten bör skapa och upprätthålla lagar och strukturer som möjliggör fri opinionsbildning, fritt deltagande i offentliga debatter och tillgång till information, såsom genom fria och oberoende medier. Staten kan också ha en roll i att säkerställa att det finns praktiska möjligheter för människor att uttrycka sina åsikter, exempelvis genom tillgång till offentliga rum för demonstrationer eller sammanslutningar.

Negativa aspekten av yttrandefriheten: Staten har en skyldighet att avstå från handlingar som inskränker individens yttrandefrihet. Det betyder att staten inte får hindra eller censurera vad människor säger eller skriver, med vissa undantag som kan vara reglerade i lag, till exempel förtal eller hets mot folkgrupp. Staten får inte heller ingripa på ett sätt som otillbörligt hindrar individer från att uttrycka sina åsikter eller delta i den offentliga debatten.

Rättigheternas tillämpningsområde

Rättigheterna kan vara antingen relativa eller absoluta. En absolut rättighet går aldrig att begränsa. Den gäller alltid, oavsett.

En **relativ** rättighet däremot kan det allmänna begränsa (mer om det nedan). Det innebär att de flesta rättigheter som listas i RF kapitel 2 uppger det tillämpningsområde rättigheten gäller för, men i praktiken är det reella skyddet, i vissa fall, mindre. Det område som alltid skyddas, trots begränsning kan vi benämna skyddsområde. Skillnaden mellan en rättighets tillämpningsområde och skyddsområde är det begränsningsutrymme det allmänna kan utnyttja, om kriterierna för begränsning är uppfyllda.

Om vi tar frågan om yttrandefrihet som exempel, som vi hittar i RF 2:1:

"RF 2 kap 1 § Var och en är gentemot det allmänna tillförsäkrad yttrandefrihet: frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor,"

Yttrandefrihetens tillämpningsområde är ALLA yttranden som en enskild kan göra. Men i Sverige kan man inte fritt yttra sig hur som helst, det finns vissa undantag. Det handlar framför allt om vissa brottsliga uttalande t ex olaga hot, förtal och hets mot folkgrupp. Rättigheten att yttra sig fritt är alltså begränsad, tillämpningsområdet täcker inte in alla tänkbara yttranden som en enskild kan göra.

Däremot finns det vissa former av yttranden som hör till rättighetens skyddsområde, som aldrig någonsin kan begränsas – tex yttrande av en politisk åsikt (så länge ett sådant yttrande inte övergår i ovan nämnda brottsliga uttalanden).

Det begränsningsutrymme som det allmänna har, att på detta sätt inskränka yttrandefriheten är inte godtyckligt bestämt. Det allmänna måste rättfärdiga, motivera, sin begränsning. Det är i övrigt styrt av regler i slutet av kapitel 2.

Ett exempel på en **absolut** rättighet är RF 2:4 och 2:5, förbud mot dödsstraff och tortyr. I båda dessa fall är tillämpningsområdet och skyddsområdet detsamma – det finns inget begränsningsutrymme alls. Även de negativa opinionsfriheterna är absoluta. För att veta vilka rättigheter som är relativa och absoluta kan man läsa RF 2:20 där de rättigheter som får begränsas listas. Det innebär att om en rättighet inte står med där är den absolut.

Opinionsfriheterna ("de demokratiska rättigheterna")

Begränsning av rättighet

Nu ska vi kort reda ut hur och när en rättighet får begränsas av det allmänna. Vi kommer titta på fem kriterier som krävs:

1. Legalitet
2. Ett legitimt ändamål
3. Vara nödvändig för att uppnå ändamålet
4. Vara proportionerligt

I slutet av kapitel 2 av RF hittar vi de paragrafer vi behöver för att se förutsättningarna för begränsning.

Förbud mot diskriminering

Vidare får ingen lagstiftning (vilket inkluderar eventuella begränsningar) vara diskriminerande, detta enligt krav i RF 2:12-13 §§.

Legalitet

En given förutsättning för att en rättighet ska kunna begränsas är att begränsningen sker genom lag (ex. kan inte regeringen via förordning begränsa en rättighet) Stöd för detta kan man utläsa i RF 2:20, "Följande fri- och rättigheter får, i den utsträckning som medges i 21-24 §§, begränsas genom lag" Lagen måste även vara preciserad och förutsebar, det måste gå att veta vilka situationer lagen tar sikte på att begränsa. Det får inte handla om generellt hålla begränsningar som skapar ett större utrymme för begränsning vid ex. myndighetsbeslut. Med andra ord måste en enskild veta, någorlunda väl, vilka handlingar som kan tänkas inte vara skyddade av rättigheterna. Om en individ ska utöva sin

rätt att demonstrera måste det gå att planera som individ så att man inte hamnar i ett eventuella beränsningsutrymme där riksdagen via lag och en myndighet som tolkat denna lag trott att man haft rätten att demonstrera men i slutändan inte haft det.

Ett legitimt ändamål

För att begränsningen ska vara tillåten måste syftet med begränsningen baseras på ett legitimt ändamål. Det står i RF 2:21 att inskränkningen måste vara "godtagbara i ett demokratiskt samhälle". Vidare i RF 2:23-24 kan vi hitta, på förhand, givna förutsättningar där grundlagen ställer upp legitima ändamål, ex. får "Yttrandefriheten och informationsfriheten får begränsas med hänsyn till rikets säkerhet, folkförsörjningen, allmän ordning och säkerhet, enskildas anseende, privatlivets helgd eller förebyggandet och beivrandet av brott."

Vad som är en begränsningen som anses godtagbar i ett demokratiskt samhälle går inte på förhand att säga. Att en begränsning ska vara "godtagbar i ett demokratiskt samhälle" innebär alltså att den måste vara rättfärdigad utifrån skyddet av centrala demokratiska värden, nödvändig för ett legitimt syfte, proportionerlig i sin tillämpning, tydlig och rättssäker, och införd genom en demokratisk process. Begränsningen får inte undergräva de grundläggande rättigheter och friheter som ett demokratiskt samhälle vilar på.

Nödvändighet

En lag som begränsar en rättighet måste inte bara vara lämplig utan också nödvändig. RF 2:21, "Begränsningen får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den". Kravet på nödvändighet innebär att staten endast får begränsa individers rättigheter om det är absolut nödvändigt för att uppnå ett legitimt syfte. Inskränkningen ska vara den enda eller mest lämpliga åtgärden, det får inte finnas några mindre ingripande alternativ, och det måste finnas en tydlig koppling mellan inskränkningen och målet. Allt detta syftar till att säkerställa att staten inte gör onödiga eller överdrivna ingrepp i individers fri- och rättigheter.

Proportionerlig

Kravet på proportionalitet innebär att inskränkningar i en rättighet måste vara lämpliga, nödvändiga och inte gå längre än vad som krävs för att uppnå ett legitimt mål. Staten måste kunna visa att inskränkningen är rättfärdigad och att den gör så lite intrång som möjligt i individens rättigheter, samtidigt som den fortfarande effektivt hanterar det problem den är avsedd att lösa.

Proportionalitetskravet säkerställer att balansen mellan statens intressen och individens rättigheter bevaras. Vilken effekt kommer begränsningen ha på rättigheten? Innebär begränsningen en permanent inskränkning av rättigheterna? Eller är det en tillfällig och mindre begränsning? Hur viktig är rättigheten? Kommer ändamålet verkligen uppfyllas och överväger begränsningen verkligen de negativa aspekterna av att rättigheten begränsas? Se exempel på resonemang nedan.

**** Hot mot åsiktsbildning ****

Särskilt nämns att begränsning aldrig får gå så långt att den utgör ett hot mot den allmänna

åsiktsbildningen.

Exempel på begränsningar

De "demokratiska rättigheterna" (opinionsfriheterna) har ofta en tydlig placering i rättighetskatalogerna. Utan dessa rättigheter riskerar demokratin att undermineras – vilket i värsta fall leder till att alla andra rättigheter kan gå förlorade.

Om medborgare inte har en långtgående rätt att yttra sig och ta del av opinionsbildning genom att uttrycka sina åsikter, gå med i föreningar och delta i demonstrationer blir dessa grundläggande rättigheter bara tomma ord – detta står uttryckt i förarbetet till regeringsform. De rättigheter som spelar störst roll är de så kallade opinionsfriheterna.

Däremot har medborgare inte en ovillkorlig rätt att i alla lägen utnyttja dessa rättigheter, därför är det extra viktigt att begränsningen av dessa rättigheter följer det strikta schemat över hur rättigheter får begränsas.

En åsikt som uttrycks inuti en medborgares huvud, kan av förklarliga skäl, aldrig begränsas. Det är först när dessa åsikter kommer till uttryck, som frågan om när begränsning ställs på sin spets.

Av denna anledning är t ex religionsfrihet som uttrycks i RF en absolut rättighet som aldrig kan inskränkas. Religionsfriheten tar sikte på att en medborgare på egen hand, utan att påverka någon annan, har rätt att utöva sin religion. Så fort en individ uttrycker sin religion genom att tala om den eller besöka en gudstjänst så faller dessa uttryck under yttrande- respektive mötesfriheten.

Exempel med epidemi/mötesfrihet:

"mötesfrihet: frihet att anordna och delta i sammankomster för upplysning," Ett exempel när en begränsning av, tex mötesfriheten, skulle vara acceptabel är om det under en epidemi stiftas en lag som säger att personer, till dess att epidemin försvunnit, inte får träffas i större sammanslutningar – tex vid gudstjänst.

Det är dock inte så enkelt som att stifta en lag (legalitetskravet), resterande kriterier måste behandlas:

1. Legalitet
2. Ett legitimt ändamål (godtagbart i ett demokratiskt samhälle)
3. Vara nödvändig för att uppnå ändamålet
4. Vara proportionerligt

Om en begränsning av mötesfriheten sker i lag, för ett legitimt ändamål (att bekämpa en epidemi), om det är en lämplig åtgärd och den enda (nödvändig) som kan uppfylla ändamålet (att bekämpa en epidemi) och om lagen är proportionerlig, dvs att den inte gäller permanent utan endast en kortare period, till dess epidemin är bekämpad. Då kan riksdagen begränsa mötesfriheten.

Exempel med demonstrationsfrihet/ordning:

"demonstrationsfrihet: frihet att anordna och delta i demonstrationer på allmän plats,"

Demonstrationsfriheten innebär att flera människor har rätt att träffas och uttrycka sina åsikter kollektivt. Om man i förhand måste ansöka om tillstånd för en demonstration är det i sig en viss begränsning.

Krav på tillstånd är fastställt i lag, därmed är legalitetskravet uppfyllt. Ändamålet för begränsning får endast handla om rikets säkerhet, till ordning och säkerhet vid sammankomsten eller demonstrationen, till trafiken eller för att motverka farsot (RF 2:24). Kan polismyndighet visa att det finns en risk att ordning och säkerhet inte kan upprätthållas tyder det på att det finns ett lämpligt och nödvändigt skäl för att uppnå ändamålet (säkerhet) kan det låta som om polisen kan avslå ansökan. Däremot kan man, enligt proportionalitetsbedömning förlägga demonstrationen någon annanstans, där samma risker inte skulle uppstå.

Ex. är det större risk om en demonstration sker i centrala Stockholm, än om demonstrationen placerades på en mer avskild och lätthanterlig plats.

Exempel med yttrandefrihet/förtal:

Rätten att yttra sin åsikt är en mycket viktig princip i ett öppet och demokratiskt samhälle. Däremot är det en rättighet som begränsats i många avseenden. Främst handlar det om att begränsa yttranden som är olämpliga och som inte anses vara yttranden av åsikter. Det är en oerhört skör balansgång man måste gå för att avgöra vilka yttranden som anses vara ok, medan vilka anses utgöra tex brott och därför inte ok.

Förtal är ett brott där någon påstår (sant eller inte – mer om det under straffrätt) något om en person i syfte att skada dennes rykte. Detta får man alltså inte göra, en tydlig begränsning av yttrandefriheten. Återigen baseras begränsningen på de fem kriterierna, där ändamålet är att skydda personers integritet.

X yttrandefrihet får begränsas pga ändamålet att skydda Y integritet. Med stöd i RF 2:23. För yttrandefriheten gäller särskilt att stöd finns i RF 2:23, vilket innebär att begränsning måste rymmas i de skäl som där uppställs.

Ytterligare exempel

Förbjuda desinformation

Skulle det vara möjligt för regeringen att inför ett förbud mot "desinformation" för att skydda allmänheten vid tider av kris?

1. Godtagbart i ett demokratiskt samhälle

Även om skyddet mot desinformation kan anses vara ett legitimt mål, särskilt i samband med kriser som pandemier eller val, är yttrande- och mötesfriheten centrala komponenter i ett demokratiskt samhälle. Ett alltför brett eller ospecifikt syfte skulle kunna ifrågasättas eftersom åsiktsbildning och yttrandefrihet är avgörande för demokrati. Att begränsa mötesfriheten på grund av desinformation kan lätt krocka med det skydd som yttrande- och mötesfriheten har i grundlagen.

2. Nödvändighet

För att motivera en inskränkning av mötesfriheten måste regeringen visa att det är absolut nödvändigt att förhindra specifika möten eller grupper från att samlas för att uppnå sitt syfte. Det är svårt att visa att mindre ingripande åtgärder, som informationskampanjer eller stärkande av offentlig debatt, inte skulle kunna uppnå samma mål. Att förbjuda möten kan anses vara ett mycket kraftfullt verktyg, och domstolar skulle troligen kräva starka bevis för att mildare åtgärder inte fungerar.

3. Proportionalitet

En sådan lag skulle sannolikt ha svårt att uppfylla proportionalitetskravet. Att förbjuda vissa möten på grund av potentiell desinformation kan leda till att många oskyldiga individer eller grupper drabbas av alltför stränga inskränkningar. Förbudet måste vara mycket precist för att inte vara oproportionerligt, och detta kan vara svårt att uppnå i praktiken.

**** Får inte hota den fria åsiktsbildningen****

En central fråga här är att en alltför bred lagstiftning mot desinformation kan hota den fria åsiktsbildningen, vilket är en grundbult i ett demokratiskt samhälle. Det finns en risk att en sådan lag blir ett medel för att undertrycka obekväma åsikter, särskilt om kriterierna för vad som utgör "desinformation" är otydliga eller öppna för tolkning.

**** Får inte vara diskriminerande****

Det finns också en risk för att en sådan lag kan uppfattas som diskriminerande, särskilt om den tillämpas selektivt på vissa politiska grupper eller rörelser. Lagstiftningen måste vara helt neutral och objektiv, vilket kan vara svårt att säkerställa i praktiken när det gäller något så subjektivt som "desinformation".

Slutsats

Det är osannolikt att en sådan lagstiftning skulle klara de strikta krav som ställs enligt 2 kap. RF, särskilt när det gäller nödvändighet och proportionalitet. Mötes- och yttrandefriheten är starkt skyddade rättigheter, och det skulle krävas mycket övertygande argument och noggrant utformade begränsningar för att en sådan lag skulle anses förenlig med grundlagen. Dessutom skulle domstolar troligen vara mycket skeptiska till att godkänna en så ingripande inskränkning i dessa grundläggande rättigheter.

Säkerhetszoner

Kan regeringen inför områden där polis kan visitera folk utan brottsmisstanke?

1. Godtagbart i ett demokratiskt samhälle

Det främsta målet med förslaget är att öka tryggheten i särskilt utsatta områden och att bekämpa den grova organiserade brottsligheten, som ofta utgör ett direkt hot mot samhällsordningen. Detta

ändamål anses godtagbart i ett demokratiskt samhälle eftersom det syftar till att skydda grundläggande rättigheter som liv och säkerhet..

2. Nödvändighet

Regeringen argumenterar för att befintliga verktyg inte är tillräckliga för att hantera de allvarliga hot som dessa typer av brottslighet utgör. Polisen behöver fler möjligheter att agera snabbt och effektivt i situationer där det föreligger en konkret risk för allvarliga brott, och säkerhetszoner med utökade befogenheter anses vara en nödvändig åtgärd.

3. Proportionalitet

Inskränkningar inom ramen för säkerhetszoner ska vara proportionerliga i förhållande till de hot som föreligger. Säkerhetszoner får endast införas vid påtaglig risk för skjutningar eller sprängningar, och beslutet ska begränsas i både tid och omfattning. Zonens varaktighet är begränsad till högst två veckor åt gången, vilket kan förlängas vid behov.

**** Får inte hota den fria åsiktsbildningen**** I detta fall är det inte aktuellt.

**** Får inte vara diskriminerande**** Lagen får definitivt inte skilja på vilka som får visiteras, lagen och begränsningen måste vara helt neutral.

Slutsats

Säkerhetszoner anses vara en godtagbar åtgärd i ett demokratiskt samhälle för att öka tryggheten och bekämpa organiserad brottslighet. Regeringen bedömer att de befintliga verktygen inte räcker och att zonerna är nödvändiga för att hantera konkreta risker för allvarliga brott. Åtgärderna ska vara proportionerliga, tidsbegränsade och får inte vara diskriminerande eller hota den fria åsiktsbildningen.

Att kunna

- Förstå att rättigheterna gäller mot det allmänna.
- Förstå vilka opinionsfriheterna är och syfte.
- Kunna se i lagtext vilka rättigheter som är relativa och absoluta.
- Att kunna göra en bedömning om när en relativ rättighet kan begränsas.

From:
<https://juridik.kristiansen.nu/> - Juridik på gymnasiet

Permanent link:
<https://juridik.kristiansen.nu/doku.php?id=konstitutionellraett:raettigheter&rev=1728382882>

Last update: 2024/10/08 10:21

